

Erdély egyik legrégibb középiskolája

Nemrég ünnepelte négyszázadik születésnapját a jelenlegi nevén 3. számú Matematika—Fizika Liceumnak címzett kolozsvári iskola.

Báthori István erdélyi fejedelem és lengyel király 1579. július 17-én Vilhában írta alá az iskola alapító levelét. *Jakó Zsigmond* a *Korunk* egyik utóbbi számában átfogó tanulmányban, tiszteletét nem rejtő tárgyilagossággal idézte fel az alapításakor jezsuita, majd piarista főgimnázium négy évszázados történetét, amely elválaszthatatlan az erdélyi magyarság, de a román és német múlt művelődési eredményeitől is, sok tekintetben éppen példázata lehet az erdélyi toleranciának, nyelvek, felekezetek és etnikumok testvéri együttlétének és kölcsönös tiszteletének. Ez az iskola idők rendjén, protestáns társaival együtt, nemegyszer az európai szintet és mércét jelentette az oktatásban. Itt nevelkedett, a hagyomány szerint „a XVII. századi magyar művelődés-történet nagy alakja, az egyetmalapító Pázmány Péter, a régi magyar prózai nyelv legnagyobb művésze” — *Jakó* professzor szavai —, és ugyancsak ő szólítja elő ezen a lustrán a történelem fényéből a hajdani jezsuita, majd piarista diákok sorában a hűség rostosított hőst, *Mikes Kelemt*, akinek a neve egy ideig az iskola homlokzatát ékesítette. *Cheorghhe Sincait* és *Petru Maiort*, az Erdélyi Iskola nevű mozgalom alapítóit, a román művelődés és hűség erdélyi apostolait, velük együtt pedig *Joseph Trausch* és *Karl Ludwig Czekelius* erdélyi német történészeket. „Ami a jubiláló kolozsvári iskola magvetésének mennyiségi mutatóit illeti, a múlt század végéig itt tanult fiatalok száma kb. 65 000-re becsülhető. Az azóta eltelt időben főként a szocialista tanügyi reform következtében, ez a szám bizonyára meghaladta már a 100 000-et is. Mindenképpen komoly figyelmet érdemel tehát a hazai oktatásügy történetében ennek az iskolának századokon át az erdélyi magyar társadalom körében végzett munkája.”

Tanári karában tudósok hosszú sorát idézhetnők fel, akik a matematika és fizika, a bölcsélet és bölcsészet, a pedagógia és történelemtudomány, a természettudományok és csillagászat területén nemcsak a korszerű eredmények oktatói, terjesztői voltak, hanem maguk is tevékeny résztvevők ezeknek az eredményeknek a kimunkálásában.

Minél gazdagabb egy iskola története, annál nehezebb egyetlen tanárt vagy hajdani diákot kiválasztani arra, hogy az Egészet példázza. *Puskás Lajos* az egyik legöregebb erdélyi középiskola legidősebb élő tanára. Magam már idős emberként ismerem meg fiatal léleknek. A történelem tanára, aki a fiatalok között érzi magát jól mindig. A latin nyelv tanára, a rómaiak irodalmának rajongója, aki folklórt gyűjt, magánszorgalomból, öreg fejjel is járja a moldvai csángó-magyar falvakat. Idős ember, aki nyugalmat csakugyan a munkában talál magának, levéltárat rendez Gyulafehérváron, vonatozik fáradhatatlanul. Fiatalkori balesete akadályozza, mégis táborozásokra jár, iskolán kívül is nevel, oktat, a fegyelem és öntudat példaképe.

Puskás Lajos Gyergyóalfaluban született 1901-ben. Apja, gazdasági iskolai tanár, korán meghal, *Lajos* alig hatéves akkor. Az özvegynek négy gyermekről kell gondoskodnia. Hazaköltözik a szüleihez Gyergyótölgyesre. *Puskás Lajos* itt jár elemibe, majd árvaház következik Kecskeméten, Debrecenben. Az első világháború idején a nagy-sebeni magyar gimnázium diákja.

Kedves Lajos bácsi, miért választottad a tanári pályát? Édesapád példája nemcsak vonzhatott, de riaszthatott volna is, azt hiszem.

Az első világháború végén értem abba a korba, amikor az ember előtt felvetődik a kérdés: merre tovább? A nagy világégés új állami elrendezést hozott, és bennünket új feladatok elé állított a történelem. Testileg-lelkileg alkalmas új nemzedék nevelése vált szükségessé ahhoz, hogy ifjúságunk ezeknek a feladatoknak megfelelhessen, népünk számára jövőt biztosíthasson. A pedagógus pálya elsőrendű jelentőségűvé nőtt.

Hangsúlyozni szeretném, hogy én ezt a pályát nem annyira kenyérkereseti lehetőségnek éreztem, mint egyféle szent elhivatottságnak. A katedrát nem valami taposómalomnak, hanem az embert emberré tevő nevelés magasztos műhelyének. Felfogásom az volt, hogy nem száraz tananyagot kell besulykolni a gyermeki koponyákba, hanem édes lelkelt, kemény akarattal formálni bennük, hogy állni tudják a hullámveréseket is. Olyan nemzedékek nevelése lebegett előttem, amelyek munkaszeretettel, fegyelmettségükkel, takarékosságukkal, megfontoltságukkal, tagjainak egymás iránt érzett szolidaritásával, egészséges életmódjukkal, becsületességükkel a kisebbségi helyzetben is helyt tudnak állni. Erre a feladatra vállalkoztam.

Miként lett a hajdani szebeni diákból kolozsvári tanár?

Nagy kerülővel, persze. A húszas évek elején az erdélyi magyar fiatalok tömegesen vettek vándorbotot a kezükbe. Engem is vonzott a pesti egyetem. Három év után azonban úgy éreztem, hogy haza kell jönnöm, itt van nekem hivatásom. A bukaresti egyetemre iratkoztam be, ahol szívesen fogadtak, elismerték pesti tanulmányaimat. En voltam az első magyar hallgató a karon. Könyvből tanult román beszédemet hallva a kari titkár megkérdezte, hogy miféle nemzetiségű vagyok, talán bolgár? Egy év alatt letettem még hátralévő vizsgáimat — a latin vizsgákat, említettem, már Pesten letettem — s „cum laude” megszereztem a licentiátust történelemből. Ez 1924-ben volt. Mindjárt alkalmam is nyílt arra, hogy nemes szolgálatot vállaljak.

Ebben az évben létesült Székelyudvarhelyen a román nyelvű állami gimnázium, amely magához vonzotta az otthoni református kollégium és katolikus főgimnázium románul tudó tanárainak nagy részét. Így két nagyon régi magyar tanintézet további létezése kérdésessé vált. A református kollégium felhívásában, román nyelvet beszélő diplomás történelemtanárt keresett, s én rögtön jelentkeztem. Vállaltam a végzős osztályokban — negyedik, nyolcadik — minden román nyelven tanítandó tantárgyat, mindkét felekezeti iskolában.

Egy év múlva ugyanez a probléma merült fel a kolozsvári piarista gimnáziumban. Ezért kaptam ide áthelyezésemet. Ezt örömmel fogadtam, mert tudományos ambícióim is voltak. Erdély történetének a mélyébe akartam bepillantást nyerni. Rövid ideig levéltári munkát végeztem, *Kelemen Lajos* irányítása alatt, de aztán úgy döntöttem, hogy minden erőmet a tanításnak, az ifjúságnak szentelem.

Ennek az iskolának az élete nyitott volt a város társadalma előtt, mozgásba hozta a város közönségét is egy-egy iskolai ünnepély, esemény. Miként emlékeznek erre Puskás Lajos, aki 1925-től 1972-ig, megszakításokkal, kihagyásokkal az ifjúság egyik népszerű nevelője volt?

Az évente megrendezett két-három iskolai műsoros ünnepség olyan látogatottságnak örvendett, hogy a díszterem kicsinek bizonyult, és az előadást többször meg kellett ismételni. Az előadásokon ötven-hatvan diák is szerepelt. Az ünnepélyekre való előkészületek közben a fiúk ügyességben, táncban, énekben, zenében lényegesen előrehaladtak. Emlékezetes marad számomra az Iglói diákok előadása vagy a házi diákszerzők által írt *Liliom* című operett; zenéjét egy ma Svájcban élő orvos szerezte, a szöveggönyv írója idehaza egyetemi tanár lett. Eseményszámba mentek a városban is az év végén megrendezett sport- és tornabemutatók, melyekben az egész ifjúság részt vett, s persze eljöttek a szülők, érdeklődők igen nagy számban.

A két háború között iskolánkban szerkesztették a *Jóbarát* című ifjúsági lapot, amely kéthetente jelent meg, szerte az országban a tanulóifjúság kedves olvasmánya volt, és sok tehetséget indított útjára. A lapot *dr. Rózsa József* tanár szerkesztette, a munkatársak jórészt a tantestületből kerültek ki.

Mikes Kelemen gyakran emlegetjük, ha ennek a jeles iskolának nagy hírű diákjairól esik szó. Puskás Lajostól, a történet kutatójától joggal kérdezhetem: Mikesről és egyáltalán a hajdani diákokról milyen feljegyzéseket őriz az iskola levéltára?

Az iskoladráma a jezsuita nevelés egyik eszköze volt. Az 1599. évi *Ratio studiorum* erről így ír: Az ifjakat csodálatosan felvidítja és lelkesíti, midőn a gyermekek igyekezetüknek, játékbeli ügyességüknek, emlékezetüknek némi bizonyítékát adhatják az iskolai színpadon. Egy ilyen iskolai színelőadáson találkoztunk a 12 éves kisdíák Mikessel. Levéltár őriz egy tizoldalas műsorfüzetet, mely arról tudósít, hogy a kolozsvári „katolikus akadémia” növendékei 1702. július 8-án theatrumot rendeznek *Bánffy György*, Erdély akkori guberutóra leányának a házassága alkalmából. Az előadásra az iskola akkori székhelyén, az óvári ferences kolostorban kerülhetett sor. A latin és magyar nyelvű műsorfüzet tartalmazza a színdarab „summáját”: „László királynak iffiukorában való halála után, minden rendek egyértelemmel Hunyadi Mátyást Magyar Ország Királyának választák, kinek kikérésére (mivel a Tseh Ország Királyánál, Pogiebrági Györgynél fogva tartatik vala) követség küldeték. Melyet a Csehek Királya vatsora felett megértvén, Mátyást magánál fenebb helyre ülteti, és Leányát házastársul néki adván, nagy tisztességgel Magyar Országba vissza-küldi”.

A műsorfüzet tartalmazza a szereplők nevét, rangját és osztályát. A szereplők között mindjárt harmadik helyen ez áll: Catherina Reqis Bohemiae filia, Clemens Mikes Praenobilis Siculus ez Tribus Sedibus, Parvista e Convictu Nobilium (Katalin,

Csehország királyának leánya: Mikes Kelemen, háromszéki székely nemes. A nemesi konviktus kisdíákja.) Tehát a szindarab egyetlen női szerepét a 12 éves (1690-ben született) Mikes Kelemen játszotta. Felvetődik a kérdés, hogy miért éppen ő, aki csak az évben került a kollégiumba, ahol annyi más főnemes és felsőbb osztályos ifjú jobban igényt tarthatott erre a szerepre. A válasz csak az lehet, hogy Mikes fiatal kora ellenére a legalkalmasabb volt a dagályos latin nyelvű szöveg megtanulására és élethű előadására. Éles eszű, jó felfogású, megnyerő egyéniségű, lányos arcvonású gyermek volt.

Egyébként ez a műsorfüzet fontos dokumentuma annak is, hogy ez az intézet szeretettel ölelte keblére a legkülönbözőbb társadalmi osztályokhoz és nemzetiségekhez tartozó tanulni vágyó ifjakat. A cseh király szerepét a főnemes báró Haller Gábor, Mátyás szerepét Joannes Gassner szebeni szász ifjú, Henrik herceg szerepét Weiss József, eperjesi nemes ifjú, Vitéz János szerepét Malecsek Márton szlovák nemes ifjú játszotta. A követek és tanácsurak hosszú sorában ilyen neveket találunk: Thomas Puskás, Nobilis Siculus Gyergyoviensis, Josephus Geréb, Praenobilis Siculus ex, Tribus Sedibus, Nicolaus Kari, Nobilis Siculus Csikiensis, Paulus Rácz, Nobilis valachus, Joannes Rácz, Nobilis valachus, Ladislaus Gerőfi, Praenobilis Transylvanus, Michael Horváth, Civis Claudiopolitanus és így tovább, magyar és román nemesek, kolozsvári polgárok.

Puskás Lajos nyugdíjas tanár lakásába három ifjú robot be: az iskolából jönnek, ebédelni. A ház megtelik hangos jókedvvel. Mindhárom unoka, természetesen, a 3. számú, Magyar Tannyelvű Matematika—Fizika Liceum diákja. Lehet-e egy tanár számára ennél szebb folytatása a pályának?

Beke György

Széchy Mária és Eperjes

Széchy Máriát¹ (kinek három férje volt: *Bethlen István* zászlósúr, *Kun István* és végül *Wesselényi Ferenc*, a nádor) szoros szálak fűzték Eperjes városához. Így még az első házassága előtt (1627) a kelengyéjéhez úgyszólván minden csekélységet Eperjesről szereztek be, sőt még a szabót is innen hozatták.

Miután első férje, Bethlen István Ecsed várában elhunyt (1632), ércpokorsóját Eperjesen készítették, és innen szállították Ecsedre.

Weber János (1612—1684) Eperjes város bírása, ki egyszemélyben író, politikus, gyógyszerész („Felsőmagyarország gyógyszerésze” címet viselte) és keresett orvos. *Wesselényi Ferenc* (1605—1667) nádornak és nejeének tanácsadója, Széchy Máriának pedig orvosa is volt, és gyakran küldött neki Eperjesről gyógyszereket. Széchy Mária (aki csak anyanyelvén, magyarul beszélt tökéletesen) jól ismerte a különböző betegségek tüneteit, mintha maga is tanulta volna az orvostudományt. A gyógyszerekre főként azért volt szüksége, hogy a Murányban lakó udvari embereit, valamint betegeskedő férjét sikeresen gyógyíthassa. Orvosi-gyógyászati tudását nyilván az eperjesi *Weber János*nak köszönhetette. Az eperjesi levéltárban Széchy Máriának több (1653, 1655 és 1699-ben írt) magyar nyelvű levelét találjuk, amelyeket az említett *Weber János*hoz írt, s melyekben betegeskedése miatt panaszkodik és gyógyszereket kér tőle.

Mikor mostohafia, *Wesselényi Ádám* nősülés előtt állott, 1654-ben télvíz idején Eperjesre, az akkori Felső-Magyarország fontos kereskedelmi piacára utazott, hogy az esküvő előtti szükséges dolgokat beszerezze. Azt is tudjuk, hogy a vásárlásra *Czimmermann Ádám* boltjában került sor (3639,— forint és 74 pénz erejéig), kinek balkonos háza és üzlete a Carafa áldozatainak emlékére 1908-ban felállított emlékművel szemben volt. Jól látható ez a ház *Ignác Rózsának* Névben él csak című történelmi regényében: az eperjesi kollégiumot ábrázoló képen, balra a kollégium épületétől. *Czimmermann Ádám* ismert felvidéki posztókereskedő volt, kinél Széchy Márián kívül *I. Rákóczi György* neje, *Lorántffy Zsuzsanna* is vásárolt. Tudjuk ezt *Lorántffy*

¹ Széchy Mária (1610—1679), a „Murányi Vénusz”, alakja, kalandos élete, irodalmunk legjobbjai is megihlette: *Gyöngyösi István*: Marssal társalkodó Murányi Vénusz (elbeszélő költemény, Kassa, 1664); *Kisfaludy Károly*: Széchy Mária vagy Murányi vár ostroma (dráma, 1817); *Arany János*: Murányi ostroma (elbeszélő költemény, 1847); *Petőfi Sándor*: Széchy Margit (elbeszélő költemény, 1847); *Tompai Mihály*: Széchy Margit (regény, 1847); *Móricz Zsigmond*: A murányi kaland (színjáték, 1931). (Szerk.)